

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Kleurrijk Afrika: veelzijdig onderzoek

Dalen, D.A.M.E. van

Citation

Dalen, D. A. M. E. van. (2008). *Kleurrijk Afrika: veelzijdig onderzoek*. Leiden: Afrika-Studiecentrum.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16645>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16645>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

KLEURRIJK AFRIKA VEELZIJDIG ONDERZOEK

Afrika-Studiecentrum

I N H O U D - Voorwoord p. 1 - Technologie en verandering p. 3 - Economie, milieu en exploitatie p. 6 -
 Maatschappelijke bewegingen en politieke cultuur p. 9 - Onderzoekers p. 12 - Meer informatie p. 13

VOORWOORD

Afrika is te groot om te beschrijven, zei Ryszard Kapuscinsky in Ebbenhout, en vervolgens stak hij van wal. Zo zien wij dat ook. Afrikanen vormen twaalf procent van de wereldbevolking. Ze drukken hun eigen stempel op de hedendaagse, mondiale geschiedenis. Dat doen ze vanuit achtergronden die vaak nog moeilijk begrepen worden, want Afrika is groot en enorm divers. Een beter begrip is onze drijfveer.

Aan het Afrika-Studiecentrum werken we daaraan als wetenschappers. Daarbij stellen we vragen die ook vaak centraal staan in het werk van journalisten, beleidsmakers, medewerkers van NGO's en anderen. Wat gebeurt er precies op het gebied van democratie? Hoe politiek is armoede? En wat betekent de toename van loonarbeid voor de landbouw in Afrika?

Het Afrika-Studiecentrum is een onafhankelijke instelling voor wetenschappelijk onderzoek. Productie en bevordering van academische kennis over Afrika en in Afrika is ons hoofddoel, eigen onderzoek ter plekke onze belangrijkste strategie. Daarbij werken we samen met onderzoekers en instellingen in Afrika, en natuurlijk ook in Europa en elders, om feiten te verzamelen, achtergronden te beschrijven en inzichten te verschaffen in ontwikkelingen in verleden en toekomst.

Het onderzoek van de meer dan twintig onderzoekers van het Afrika-Studiecentrum is verdeeld over drie onderzoeksgroepen. Deze brochure geeft aan de hand van zes voorbeelden een indruk wat die in de praktijk doen. U zult daaruit opmaken dat uitwisseling van kennis en ideeën met mensen die op verschillende manieren betrokken zijn bij Afrika belangrijk voor ons is. Daarom hechten we ook aan de toegankelijkheid van onze kennis voor een breed publiek. Bronnen die we beschikbaar stellen zijn:

- boeken, artikelen en reeksen waaronder het Africa Yearbook,
- webdossiers (recent o.a. over Darfur, islam, privatisering, film),
- bibliotheek en documentatiecentrum,
- seminars en conferenties.

We hopen u daarmee te bereiken en u te ontmoeten bij een van onze bijeenkomsten.

Prof. Dr. Leo de Haan, Directeur

SURF 2000
SHS
CYBER BASE
INTERNET CAFE
NEXT TO JUMBO PLAZA
E-MAIL - INTERNET - CHATTING

Foto: Roel Burgler

TECHNOLOGIE EN VERANDERING

Het onderzoek in deze onderzoeksgroep draait om de verhouding tussen technologie en maatschappelijke verandering. Ook de geschiedenis van die verhouding wordt erbij betrokken.

Aids en religie

Als het gaat om Aids hebben kerken geen goede naam. Sommige blijven zich immers verzetten tegen het condoom. Maar de ervaring in Oeganda, waar Aids met succes geremd is, leert dat condoomgebruik daar geen grote invloed op heeft gehad. Wat daar de doorslag heeft gegeven is gedragsverandering: minder verschillende seksuele relaties, uitstel van seks door jongeren. Precies het soort verandering dat de kerken bepleiten.

Dat doen ze ook in Botswana, dat nu kampt met een Aids crisis zoals Oeganda die eerder kende. In sommige regio's is 35 tot 40 procent van de seksueel actieve bevolking besmet. Talloze kerken hebben er de laatste jaren organisaties voor voorlichting en advisering opgezet, de zogenaamde *faith based organisations* (FBO's). Rijk van Dijk onderzoekt hoe die werken.

De FBO's hameren op trouw binnen het huwelijk en organiseren onthoudingsclubs onder jongeren. Dat past in het beleid van de overheid van Botswana. Zij heeft gekozen voor voorlichting als 'sociaal vaccin' tegen Aids. 'De samenwerking tussen kerk en staat is opvallend,' vertelt Van Dijk. 'FBO's krijgen kantoren in overheidsgebouwen. Wie nu in ondertrouw gaat, wordt meteen door de ambtenaar een deur verder gestuurd, naar de kerkelijke voorlichter. Die preekt het ideaal van het kerngezin in een moderne middenklasse. Aids biedt de kerken een nieuwe gelegenheid om dat te doen. Je ziet religie functioneren als

een sociaal instrument, dat verandering teweegbrengt. Dat bestudeer ik. Een van mijn vragen is hoe de verhouding tussen kerk en samenleving zich daarbij ontwikkelt. Dat is van belang voor beleidsmakers. Want hoe gaat Botswana, met zijn hoge aantal *female-headed* huishoudens, om met dat ideaal van de kerken? En hoe gaan donoren om met de conservatieve agenda van FBO's, die blijkbaar wel in staat zijn om de verandering die nodig is te bereiken?'

Wie biept, wie belt?

Mobiliteit is, ook in Afrika, een van de belangrijkste drijfveren van maatschappelijke verandering in de afgelopen decennia. De onderzoekers besteden veel aandacht aan communicatietechnologie in brede zin: alles wat afstanden overbrugt. Daaronder valt natuurlijk de verbrandingsmotor. Historicus Jan-Bart Gewald kijkt naar wat er in Zambia gebeurde toen daar na de Eerste Wereldoorlog de T-Ford zijn intree deed. Een van de gevolgen was dat de macht van traditionele chiefs danig afnam. Hun gezag was tot dan goeddeels gebaseerd op hun rol als organisatoren van de karavaanhandel, waarmee hun onderdanen als dragers hun inkomen verdienden. Auto's maakten de karavanen overbodig. De jonge mannen vonden werk in de mijnen, waar onder meer dankzij de verbrandingsmotor de werkgelegenheid toenam. De chiefs hadden het nakijken.

Vandaag is het de telefoon die afstanden overbrugt en verhoudingen in Afrika wel eens sterker zou kunnen beïnvloeden dan was te voorzien. Dat is een van de terreinen van onderzoek van antropologe Mirjam de Bruijn: 'De Afrikaanse cultuur rondom de telefoon is anders dan de onze. Bellen is duur. Dus wie iemand biept, wordt alleen teruggebeld als hij die investering waard is.' Dat lijkt bestaande scheidslijnen tussen rijk en arm te bevestigen. Maar mogelijk zijn er net als bij de Zambiaanse

4 chiefs ook nu groepen die onverwacht uitgesloten raken. 'We denken,' zegt De Bruijn, 'dat er nieuwe hiërarchieën ontstaan die te maken hebben met de toegang tot communicatietechnologie.' Ook in Afrika is de jeugd vaak behendiger op het gebied van telefonie en internet dan de oudere generaties. Dat geeft jongeren een voorsprong in handel en in andere netwerken. Je zou zeggen dat dat in Afrika, waar leeftijd zo'n belangrijk principe is in de hiërarchie, meer overhoop haalt dan bij ons. Dat volg ik in Mali, Tsjaad, Kameroen, Angola en Soedan. In het laatste land zie je ook wat telefoon betekent voor vrouwen in een islamitische situatie. Ze kunnen nu van huis uit handelen, zich informeren, afspraken maken. Spannend hoe dat verder gaat.'

Foto: Roel Burgler

ECONOMIE, MILIEU EN EXPLOITATIE

6 Deze onderzoeksgroep kijkt naar veranderingen in Afrikaanse markten en de gevolgen die ze hebben voor de beschikbaarheid van hulpbronnen zoals water en grond voor verschillende groepen mensen. De onderzoekers zijn nauw betrokken bij discussies op het gebied van internationale samenwerking en ontwikkeling.

Water: voor rund of roos?

Waarom had zo'n mooi puttenproject niet het effect waar iedereen van droomde? Geograaf Marcel Rutten raakte ooit betrokken bij onderzoek naar de effecten van de technische verbetering van traditioneel gegraven waterputten in land van de bekendste veehouders van Kenia, de Maasai. Machinaal gegraven *boreholes*, gesloten putten voorzien van een pomp, gingen daar vaak kapot. Maar met een aantal eenvoudige technische ingrepen functioneerden de traditionele putten veel beter. Het delven én het onderhoud ervan waren eenvoudiger en veel goedkoper dan dat van de *boreholes*. Een zegen voor huishoudens en vee. 'Het huwelijk tussen traditie en een beetje moderne techniek zou de Maasai uit de armoede halen,' zegt Rutten.

Vijftien jaar later zijn er succesverhalen over te vertellen. Maar niet overal, en dat is wat de onderzoeker nu bezighoudt. Hij laat een foto zien. 'Die twee mannen hadden ook zo'n verbeterde traditionele put, en in het begin groeiden hun kudde en hun inkomen. Nu moeten ze water kopen bij de buurman.' Die buurman is een commerciële rozenkwekerij. Door verschillende oorzaken werd land, dat vroeger nooit eigendom was, in de afgelopen decennia een handelsgoed. Arme Maasai gingen stukken land verkopen. 'Rijkdom verkopen om armoe te krijgen,' noemt Rutten het. De kopers van het land waren mensen van buiten het gebied, die grootschalige kwekerijen opzetten en

voldoende geld hadden om te investeren, bijvoorbeeld in de watervoorziening. Ze sloegen diepe putten, op korte afstand van elkaar, en onttrokken nu grote hoeveelheden grondwater. De traditionele putten van de Maasai staan droog, tegen alle verwachtingen in. Rutten onderzoekt of het één inderdaad de oorzaak is van het ander. En hij wil uitvinden wat voor economische activiteit men kan ondernemen zonder anderen of het milieu te schaden.

'Nederlandse ministers van internationale samenwerking hebben de economische ontwikkeling rondom kwekerijen in Kenia toegejuicht en gesteund. Die werkgelegenheid juich ik ook toe, maar als we geen nieuwe conflicten willen, dan moeten we bedenken dat de productie in die kwekerijen anders, namelijk op basis van duurzaamheid, moet gebeuren.'

Two roads diverged: 'tracking development'

Halverwege de 20e eeuw, toen veel landen in Azië en Afrika onafhankelijk werden, stonden die wat ontwikkeling betreft op een vergelijkbaar niveau. Cijfers met betrekking tot het inkomen per hoofd van de bevolking, kindersterfte of onderwijs ontliepen elkaar niet veel. Nu lopen de meeste Afrikaanse landen ver achter op de meeste Aziatische. Hoe komt dat? Jan Kees van Donge leidt een groot onderzoek naar die vraag. Vier paren van landen worden daarin vergeleken: Tanzania en Vietnam, Oeganda en Cambodja, Kenia en Maleisië, Nigeria en Indonesië. 'Neem de laatste twee,' zegt Van Donge. 'Zowel Nigeria als Indonesië hebben een uitzonderlijk grote bevolking en olie; ze hebben beide te maken (gehad) met militaire regimes en met een tegenstelling tussen christenen en moslims. Meer overeenstemming kun je niet krijgen. Toch is hun situatie nú heel verschillend.'

Drooggevallen put in Maasai-land

Tracking Development: Indonesië

Tracking Development: Tanzania

'Een factor die in veel gevallen belangrijk is geweest, is het landbouwbeleid van overheden. In Azië is altijd veel aandacht - en waardering - voor landbouw geweest. Dat heeft succes gehad. Door de subsidiëring van voedsel en voedselverbouw kregen boeren een goed inkomen, en was het leven in de stad relatief goedkoop. Daardoor kon arbeid goedkoper zijn dan in Afrika. Dat schiep de voorwaarden waaronder vervolgens industrialisering ook tot meer welvaart kon leiden. Voorwaarden die in Indonesië wel en in Nigeria niet aanwezig waren toen daar de olie kwam. In Afrika is landbouwbeleid zelden consequent doorgevoerd.'

Maar hoe zit het dan met Tanzania? Dat had juist wel een expliciet landbouwbeleid, dat net als het Vietnamese bedoeld was om de productie te stimuleren binnen een vrije markteconomie. In Vietnam nam de productie van koffie, rijst en cashewnoten enorm toe, in Tanzania reageerden de boeren niet.

De onderzoekers kijken naar veel meer factoren. Bijvoorbeeld onderwijs. Een toename van het aantal studenten leidt altijd tot een daling in de kwaliteit van het onderwijs. Waarom is die in Afrika groter dan in Azië? Van Donge: 'Wie wil weten hoe je ontwikkeling kunt stimuleren, moet die vragen stellen.'

Het onderzoek, uitgevoerd in samenwerking met het Leidse Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) loopt tot 2012. Resultaten van deelstudies, informatie over de jaarlijkse conferentie en meer staat op www.trackingdevelopment.net.

MAATSCHAPPELIJKE BEWEGINGEN EN POLITIEKE CULTUUR

De politieke cultuur van Afrika is in beweging. Welke rol spelen oude ideologieën en idealen? Welke nieuwe structuren en identiteiten ontstaan er? En waarom verloopt democratisering vaak zo moeizaam? Dat zijn vragen van deze onderzoeksgroep.

Islam

Is islam in Afrika anders? De godsdienst van de profeet heeft deels de geschiedenis van Afrika gevormd. Maar omgekeerd heeft Afrika ook al eeuwen invloed op vormen van de islam. Verschillende onderzoekers bestuderen die wisselwerking in heden en verleden. Daarbij is de diversiteit binnen de islam ongeveer zo groot als die van Afrika zelf. Zo verdiept Ben Soares zich in de uitingen van moderne islamitische denkers in West-Afrika. Jan Abbink bekijkt hoe de praktijk van de islam van gewone mensen in Ethiopië verandert onder invloed van wereldwijde ontwikkelingen.

Sinds de 16e eeuw hebben christenen en moslims in Ethiopië hun manier van samenleven ontwikkeld. Daartoe behoren mechanismen om conflicten bij te leggen en onderlinge huwelijken, ook zonder dat een van de partners zich bekeert. 'Tot in de jaren '90,' vertelt Abbink, 'hadden veel dorpsgemeenschappen in het noorden begrafenisverenigingen waar moslims en christenen samen lid van waren. Men hielp ook met het onderhoud van elkaars kerk of moskee en was vaak lid van één spaarclub. Tolerantie was vanzelfsprekend en gebaseerd op gedeelde onderliggende ideeën over hoe je bijvoorbeeld landkwesties oplost of over leiderschap.'

Nu verandert er het een en ander. Toen dictator Mengistu aan het begin van de jaren '90 vluchtte, verbrak Ethiopië zijn isolement.

Moslims pikten het contact met geloofsgenoten in de rest van de wereld weer op, in een periode dat islamitische puriteinen intensief aan het missioneren waren. Sommige Ethiopiërs ontwikkelden grote bezwaren tegen de 'volksislam' thuis en staken dat niet onder stoelen of banken. Daar waar hun opvattingen aanslaan, stappen moslims uit de gemengde dorpsverenigingen.

Abbink: 'Dat die opvattingen aanslaan, heeft met allerlei factoren te maken. Onder meer met de teleurstelling over de democratisering. In 2005 vielen na de verkiezingen een paar honderd doden. In de ogen van veel mensen is de moderne politiek als manier om de maatschappij te organiseren mislukt. Het lijkt erop alsof ze zich gedesillusioneerd terugtrekken in religie en daar de enig juiste manier van leven zoeken. Dat brengt ons tot de algemenere vraag in hoeverre een religieuze identiteit in Afrika als alternatief dient voor moderne politiek.'

Criminaliteit in Nigeria

'Four-one-nine' heten ze in Nigeria, de e-mails waarin de ontvanger een deel van een erfenis wordt aangeboden of van de vruchten van een grote financiële transactie. 419 is het wetsartikel over het aannemen van betaling voor diensten die niet geleverd worden, ofwel fraude.

'Nigeria staat bekend om zulke misdaad, en om drugshandel en vrouwenhandel,' zegt Stephen Ellis. De historicus Ellis wil uitzoeken waar de inderdaad hoge mate van criminaliteit in het land vandaan komt, hoe het is begonnen. Daarbij richt hij zich onder meer op de rol die de Nigeriaanse overheid zelf speelt als het gaat om misdaad in de vorm van fraude, smokkel en het gebruik van illegitiem geweld. 'Per dag worden 100.000 vaten olie het land uitgesmokkeld, schat men.

Dat kan alleen met toestemming van de hoogste autoriteiten. Niet alleen individuele ambtenaren, maar hele instituties van de staat zijn verantwoordelijk. Dat roept de vraag op hoe de verhouding tussen Nigerianen en hun overheid, of dat wat moet doorgaan voor een rechtssysteem, zich heeft ontwikkeld.'

De ervaringen tijdens de koloniale periode zijn daarbij belangrijk. Het koloniale bestuur was al een pomp waarmee geld van de inwoners van Nigeria werd geïnd voor de staatskas. Na 1945 namen Nigeriaanse nationalistes steeds meer ambtelijke functies over. En vanaf het begin gebruikten ze die om zichzelf te verrijken, blijkt uit archieven die Ellis in Nigeria en de Verenigde Staten bestudeerde. De bedragen waar het om gaat zijn enorm, want Nigeria is tenslotte een van de grootste olieproducenten ter wereld. Ellis' indruk is dat de four-one-nine fraude, die in de jaren '80 ernstig begon te worden, voortkomt uit de corruptie van de overheid.

Een typisch Nigeriaans probleem dus? 'Nee. De criminaliteit is tegelijk niet los te zien van hoe de Nigeriaanse economie gekoppeld is aan de wereldmarkt. Miljarden dollars aan verduisterd geld bevinden zich in westerse banken, die de oorsprong ervan kennen.'

Foto: Roel Burgler

ONDERZOEKERS

De senior-onderzoekers van het Afrika-Studiecentrum met enkele van hun aandachtsgebieden:

12	Jan Abbink	etniciteit, conflict en veiligheid, religie en politiek in Afrika, etnografie, (materiële) cultuur in de Hoorn van Afrika	Gerti Hesseling	beheer van natuurlijke hulpbronnen (voornamelijk in Sahellanden), vredesopbouw en de rechtsstaat
	Akinyinka Akinyoade	demografie, gezondheidszorg, onderwijs, media, Ghana, Nigeria, Oeganda	Jan Hoorweg	cultuur; milieu en economie aan Oost-Afrikaanse kust
	Wouter van Beek	religie, toerisme in Mali, Kameroen en Zuidelijk Afrika	Mayke Kaag	migratie, sociale verandering, ontwikkelings-interventies, lokaal bestuur, landgebruik, West-Afrika
	Wim van Binsbergen	moderne en traditionele Afrikaanse kennis binnen globalisering	Ineke van Kessel	democratisering, massamedia en sociale bewegingen, geschiedenis, Zuid-Afrika, Ghana
	Inge Brinkman	recente geschiedenis, geschiedenis van communicatietechnologie, Angola	Wijnand Klaver	voedsel- en voedingszekerheid, stedelijke landbouw, economie van huishoudens, basisbehoeften, Oost- en West-Afrika
	Mirjam de Bruijn	mobiliteit, sociale hiërarchie, communicatietechnologie (ICT)	Piet Konings	civil society en sociale bewegingen gedurende economische en politieke liberalisering in Afrika, vooral Ghana, Kameroen
	Marleen Dekker	sociale netwerken, (micro)verzekering, landhervormingen, economische ontwikkeling, armoedebestrijding, Oost- en Zuidelijk Afrika	André Leliveld	sociale zekerheid, (micro)verzekeringen, donoren en buitenlandse hulp, economische ontwikkeling, Oeganda, Oost-Afrika
	Han van Dijk	bos- en landbouw, beheer natuurlijke bronnen, politieke decentralisatie, recht en bestuur, staatsvorming, conflicten West-Afrika	Marcel Rutten	land(hervorming), water, droogte, pastoralisme, (eco)toerisme, wildbeheer, democratisering, hoger onderwijs, migratie, eerlijke handel, Kenia, Oost-Afrika
	Rijk van Dijk	nieuwe religieuze bewegingen, aids en globalisering	Benjamin Soares	religie (vooral islam), geschiedenis en politiek
	Jan Kees van Donge	openbaar bestuur, democratisering, landbouwbeleid, economische ontwikkeling, Oost- en Zuidelijk Afrika	Klaas van Walraven	Afrika's internationale betrekkingen, interventies, rebellie en elites, Niger, West-Afrika
	Stephen Ellis	religie en politiek, geschiedenis, politiek in West-Afrika		
	Dick Foeken	stedelijke armoede, stedelijke landbouw en stedelijke watervoorziening, Kenia, Oost-Afrika		
	Jan-Bart Gewalt	sociale en politieke geschiedenis, interactie mens en technologie, Zuidelijk Afrika		
	Leo de Haan	migratie en bestaansverwerving		

Behalve deze onderzoekers zijn twintig promovendi aan het ASC verbonden.

MEER INFORMATIE

Adressen

Bezoekadres Pieter de la Court gebouw,
Faculteit Sociale Wetenschappen
(achter het centraal station),
Wassenaarseweg 52, Leiden

Postadres Postbus 9555, 2300 RB Leiden

Telefoon 071-5273372

E-mail asc@ascleiden.nl

Website www.ascleiden.nl

Bibliotheek

De bibliotheek heeft honderdduizend boeken en een aantal andere informatiebronnen. De webservice Connecting-Africa biedt gratis toegang tot wetenschappelijke informatie over Afrika. *African Studies Abstracts Online* bevat tienduizenden samenvattingen van tijdschrift-artikelen en webdossiers geven achtergrondinformatie over bepaalde gebeurtenissen en thema's.

Website bibliotheek:
www.ascleiden.nl/library

Catalogus:
<http://opc4-ascl.pica.nl/>
Connecting-Africa
<http://www.connecting-africa.net>

Publicaties

Het Afrika-Studiecentrum verzorgt vijf publicatiereeksen:

Het *Africa Yearbook* biedt een jaarlijks overzicht van ontwikkelingen in Afrika per land. De *Afrika-Studiecentrum Series* presenteert het beste werk van Afrikanisten binnen en buiten het ASC op het gebied van de sociale wetenschappen.

African Dynamics geeft jaarlijks een overzicht van onderzoek dat aan het ASC wordt uitgevoerd.

Bovenstaande series worden uitgegeven door Brill Academic Publishers, Leiden.

De *African Studies Collection* bevat boeken van Nederlandse en Afrikaanse wetenschappers, waaronder monografieën en proefschriften. De *ASC Infosheets* geven kort de resultaten van ASC-onderzoek weer.

Deze series worden uitgegeven door het ASC, zie www.ascleiden.nl/publications

COLOFON

Uitgave	Afrika-Studiecentrum, maart 2008
Productie	Marieke van Winden
Tekst	Dorrit van Dalen
Ontwerp	Heike Slingerland BNO
Foto's	Roel Burgler Johannes Odé (portret p. 1) Marcel Rutten, Jan Kees van Donge en David Henley (inserts p. 7)
Drukwerk	De Bink

